

Jagoda Dzida*, *Wpływ szkolenia na skuteczność wykrywania kłamstwa (The Layman's Ability to Detect Deception - Can it Be Improved by a Short Training?)*

Abstract: The study was conducted to verify, whether it is possible to improve people's ability to detect deception by a short training, and if so, to what extent it can be improved. The results are important due to the potential applicability of non-instrumental deception detection methods in the criminal procedure. The experiment was conducted on the group of students who were asked to decide, whether the persons, depicted on the video, are telling the truth or are lying. The procedure was repeated after a short training that gave the students more detailed information about the most reliable verbal and nonverbal cues to deception. The results revealed that a short training may improve lie detection by about 22%. The implications for future research are discussed.

Keywords: deception detection, lie, training.

Uwagi ogólne

Skuteczne odróżnianie prawdy od kłamstwa jest umiejętnością powszechnie pożądaną w społeczeństwie. Ponadto, zdolność ta jest równie istotna dla prawidłowego przebiegu procesu karnego, którego celem jest wykrycie i ukaranie sprawcy czynu niedozwolonego. Ustalenie, czy zeznania świadków bądź wyjaśnienia oskarżonego są prawdziwe czy fałszywe jest niezbędne dla poprawnego zidentyfikowania sprawcy i wymierzenia mu adekwatnej kary.

W procesie karnym możliwe jest, co prawda, użycie pewnych środków technicznych, takich jak np. badanie wariograficzne, ale zazwyczaj jedynie w ograniczonym zakresie^{1,2}. Ograniczeń takich nie ma, jeśli chodzi o wykrywanie kłamstwa na podstawie obserwacji zachowań werbalnych i niewerbalnych. Jest zatem celowe, aby poprawić skuteczność wykrywania kłamstwa tą metodą – w tym celu konieczne jest odpowiednie przeszkolenie osób mających w przyszłości zająć się oceną wiarygodności zeznań czy wyjaśnień.

Symptomy kłamstwa

Wbrew powszechnej opinii, że nie ma całkowicie wiarygodnych symptomów kłamstwa^{3,4}, istnieją pewne zachowania, które, w przypadku ich wystąpienia, istotnie przemawiają za nieszczerością.

---

* Doktorantka w Pracowni Kryminalistyki, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

¹ T. H. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 199(a). Zgoda osoby badanej na przeprowadzenie badań poligraficznych*. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*, LEX, 2014.

² L. K. Paprzycki (red.), *Komentarz do art. 199(a) [w:] Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, LEX, 2015.

³ A. Vrij, S. Mann, *Telling and Detecting Lies in a High-stake Situation. The Case of a Convicted Murderer*, *Applied Cognitive Psychology*, 15, 2001, s. 187-203.

⁴ A. Vrij, *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities*, John Wiley and Sons, Chichester 2008.

Do zachowań takich należą m.in. mikroekspresje, emblematy pomyłkowe i ekspresje mimiczne o zaburzonym przebiegu^{5,6,7,8}. Niestety, nie wszystkie z nich są każdorazowo ujawniane przez kłamców; faktem jest jednak, że w przypadku ich ujawnienia świadczyć będą o kłamstwie. Błędem byłoby jednakże ocenianie szczerości czyichś wypowiedzi jedynie na podstawie wymienionych wyżej symptomów – należy podkreślić, że w celu skuteczniejszego wykrywania kłamstwa, należy uwzględniać również kontekst sytuacyjny oraz cechy osobiste potencjalnego kłamcy^{9,10}.

Dlatego też również tzw. subiektywne symptomy kłamstwa¹¹ mogą i powinny być uwzględniane podczas naszej oceny – nie tylko w znaczny sposób zwiększają skuteczność wykrywania kłamstwa, lecz również występują one bezwiednie wśród kłamców. Stąd też powszechnie ugruntowane w naszej świadomości symptomy kłamstwa nie muszą okazać się błędne – po prostu każdorazowo oceniając wypowiedź rozmówcy musimy brać pod uwagę zachowania normalne dla danej osoby wraz z kontekstem sytuacyjnym. I tak, przykładowo, faktem jest, że podczas kłamania zmniejsza się częstość ilustrowania^{12,13,14}; należy jednak zaznaczyć, że zachowanie takie jest typowe dla większości, lecz nie dla wszystkich kłamców – są bowiem osoby, które właśnie pod wpływem doświadczanego w trakcie wypowiadania nieszczerzej wypowiedzi stresu skłonni będą do zwiększenia ilustrowania. Powodem takiej rozbieżności nie są jednak wyłącznie różnice międzyosobnicze – zbyt często zapominamy, że kłamcy są wśród nas, mają taką samą wiedzę o symptomach kłamstwa, co my i dlatego dość skutecznie potrafią je maskować¹⁵. Podejrzenie co do szczerości rozmówcy powinno zatem budzić nie tylko zachowanie, które powszechnie uważamy za świadczące o kłamstwie, lecz także zachowanie, które ma nas przekonać o czyjejś szczerości¹⁶ - w takiej sytuacji będzie ono wyglądać na sztuczne i wystudiowane.

---

⁵ P. Ekman, J. C. Hager, W. V. Friesen., *The Symmetry of Emotional and Deliberate Facial Actions*, *Psychophysiology*, 18/2, 1981, s. 101-106.

⁶ P. Ekman, *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2013, s. 90-105.

⁷ E. A. Haggard, K. S. Isaacs, *Micromomentary facial expressions as indicators of ego mechanisms in psychotherapy* [w:] *Methods of Research in Psychotherapy*, 1966, s. 154-165.

⁸ Chodzi tu o ekspresje, które zazwyczaj są symetryczne – w przypadku emocji udawanych, nieszczerych, będą one występować asymetrycznie. Dobrym tego przykładem jest uśmiech – uśmiech nieszczerzy, tzw. „Duchenne smile” ma asymetryczny przebieg. Podczas oceny szczerości ekspresji mimicznych, równie ważny jest ich przebieg oraz moment pojawienia się i zniknięcia.

⁹ P. Ekman, *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2013, s. 146-170.

¹⁰ J. Widacki i in., *Wербalne i niewerbalne symptomy kłamstwa w oczach policjantów i psychologów*, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Nr 7 (4) 2012, s. 19-31.

¹¹ J. Ulatowska, *Wiedza o wskaźnikach kłamstwa – w poszukiwaniu czynników, które na nią wpływają*, *Problems of Forensic Sciences*, Vol. LXXX, 2009, 411-428.

¹² Ilustratory (ang. illustrators) są rodzajem gestykulacji towarzyszącej mowie, której zadaniem jest ułatwianie wyjaśniania trudno definiowalnych pojęć. Należy je odróżniać od emblematów, które, choć również występują podczas mówienia, mają precyzyjnie przypisane im znaczenie i mogą skutecznie zastępować poszczególne słowa czy wyrażenia.

¹³ P. Ekman, *Mistakes When Deceiving*, *Annals of the New York Academy of Sciences*, Vol. 364, 1981, s. 269-278.

¹⁴ P. Ekman, *Kłamstwo...*, dz. cyt., s. 96-99.

¹⁵ P. Ekman, *Kłamstwo...*, dz. cyt., s. 298-310.

¹⁶ Np. poprzez nadmierne ilustrowanie, zbytne opanowanie i ciągle utrzymywanie kontaktu wzrokowego.

Wszystko to w znacznym stopniu utrudnia wykrywanie kłamstwa. Mimo to niektóre badania wykazały możliwość bardzo skutecznej (na poziomie 80-100%) detekcji nieszczerości^{17,18,19}, jedynie na podstawie obserwacji behawioralnej osoby podejrzanej o kłamstwo. Ponadto, wykazano, że szkolenie zazwyczaj podnosi skuteczność wykrywania kłamstwa o ok. 10 %, zależnie od przyjętej metody szkolenia²⁰. Zazwyczaj badania takie prowadzone są na profesjonalistach²¹, czyli osobach zawodowo mających do czynienia z wykrywaniem kłamstwa (m.in. policjantach czy prokuratorach), bądź też osobach, które nie mają i nie będą w przyszłości zawodowo oceniać szczerości wypowiedzi, podczas gdy podobne działania powinny również objąć osoby, które dopiero w przyszłości zaczną się tym zajmować, np. przyszłych prawników. W związku z powyższym przeprowadzono eksperyment celem ustalenia, czy i w jakim stopniu przeszkolenie przyszłych prawników (studentów prawa) odnośnie werbalnych i niewerbalnych symptomów kłamstwa poprawi skuteczność jego wykrywania.

Materiał i metody

W badaniu wzięło udział 13 członków Koła Naukowego Kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (w tym 12 studentów prawa), 5 mężczyzn i 8 kobiet, w wieku od 20 do 24 lat. Wszyscy probanci zgłosili się dobrowolnie.

Dodatkowo w nagrywaniu filmów wzięło udział 3 studentów V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji UAM w Poznaniu, zwanych dalej „aktorami”.

Dla celów badania wykorzystano 2 nagrania audiowizualne, przedstawiające aktora odpowiadającego na pytania. Na nagraniu stał on przy pulpicie, twarzą w stronę kamery. Oglądający widzieli więc daną osobę od pasa w górę.

W każdym z nagrań aktorzy zostali poproszeni o wylosowanie 1 z 3 pudełek. Poinformowano ich, że w pudełkach może znajdować się ołówek, długopis, bądź słuchawki. W trakcie pierwszego nagrania („Nagranie 1”) w każdym z pudełek znajdowały się słuchawki. Zadaniem aktorów było przekonanie osoby przesłuchującej, że w pudełku znajduje się długopis bądź ołówek. Podczas drugiego nagrania („Nagranie 2”) wszystkie pudełka były puste. Aktorzy przed losowaniem zostali poinformowani, że mają przekonać osobę przesłuchującą, iż w wylosowanym pudełku znajduje się jeden z tych trzech przedmiotów, dowolnie przez nich wybrany. Aktorzy zostali uprzedzeni, że dla najlepszego kłamcy przewidziana jest drobna nagroda rzeczowa. Podczas każdego nagrania aktorzy odpowiadali na 7 pytań, zadanych przez osobę przesłuchującą, dotyczących przedmiotu znajdującego się w pudełku, a także posiadanego przez nich przedmiotu podobnego do znalezionego w pudełku, aby zmusić ich do odwoływania się do osobistych doświadczeń:

- czym pomyślałeś, otwierając pudełko?
- Z czym skojarzyła ci się zawartość pudełka/do czego służy?
- Czy możesz opisać przedmiot, który znalazłeś w pudełku?
- Jaki ma kolor/kształt/fakturę/wzory/jaki jest w dotyku/czy jest ciężki?

¹⁷ P. Ekman, *Kłamstwo...*, dz. cyt., s. 290-310.

¹⁸ A. Vrij, *Wykrywanie kłamstw i oszukiwania. Psychologia kłamania i konsekwencje dla praktyki zawodowej*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2009, s. 89-96.

¹⁹ A. Vrij, S. Mann, *Telling and Detecting Lies in a High-stake Situation. The Case of a Convicted Murderer*, *Applied Cognitive Psychology*, 15, 2001, s. 187-203.

²⁰ A. Vrij, *Wykrywanie kłamstwa...*, dz. cyt., s. 95-96.

²¹ Widacki J. i in., *Werbalne i niewerbalne symptomy kłamstwa w oczach policjantów i psychologów*, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* Nr 7 (4) 2012, s. 19-31.

- Czy sam posiadasz podobny przedmiot? Jeśli tak - opisz go; kiedy go kupiłeś; jak często z niego korzystasz?
- Czy przedmiot z pudełka jest biały/czarny/żółty?
- Czy możesz jeszcze raz dokładnie opisać przedmiot z pudełka?

Na każde z powyższych pytań aktor dowolnie mógł odpowiadać zgodnie z prawdą bądź kłamać. W ten sposób uzyskano 6 około półtoraminutowych nagrań, po 3 z Nagrania 1 oraz 3 z Nagrania 2. Nagrania te zostały następnie wykorzystane w kolejnym etapie badania.

Podczas badania probanci wypełniali ankietę odnośnie prawdziwości wypowiedzi każdego z 3 aktorów, biorących udział w nagraniu (poprzez wskazanie prawda/fałsz). Pytano również o symptomy kłamstwa oraz prawdomówności, na podstawie których probanci oceniali zeznania osób przedstawionych na nagraniu.

W celu oceny występowania różnic pomiędzy Nagranie 1 i Nagranie 2, ankietę przeprowadzono również wśród aktorów - każdy z nich ocenił prawdomówność pozostałych dwóch.

W pierwszym etapie badania, probantom odtworzono Nagranie 1, podczas którego poproszeni zostali o ocenę prawdziwości zeznań osób na nim przedstawionych (łącznie z podaniem symptomów prawdziwości i kłamstwa).

Następnie, probanci zostali przeszkoleni odnośnie werbalnych i niewerbalnych symptomów kłamstwa, zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych. Probantom wskazano, że najważniejsze są zmiany zachowania w trakcie wypowiedzi oraz pouczono ich o możliwości popełnienia błędów w ocenie szczerości zeznań. Ponadto, jako że jedne z najbardziej wiarygodnych symptomów kłamstwa (mikroekspresje i emblematy pomyłkowe) mogły nie zostać zarejestrowane podczas nagrań, probantom uświadomiono, że warto zwrócić uwagę również na inne (np. asymetrię ekspresji mimicznych, takich jak uśmiech, która może świadczyć o nieszczeroci). Zwrócono też ich uwagę na konieczność oceny kontekstu wypowiedzi oraz, między innymi, jej brzmienia, tonu głosu, liczby pauz, logiczności i spójności wypowiedzianych zdań oraz towarzyszącemu wypowiedzi zachowaniu, takiego jak zbyt długie lub zbyt krótkie utrzymywanie kontaktu wzrokowego. Wszystkie z owych symptomów, zarejestrowane na ocenianym uprzednio Nagranie 1, zostały wskazane probantom, łącznie z podaniem informacji o prawdziwości bądź nie danej wypowiedzi. Łącznie szkolenie trwało ok. 30 minut, w tym ok. 7 minut przeznaczono na prezentację werbalnych i niewerbalnych zachowań świadczących o kłamstwie, zarejestrowanych u aktorów na Nagranie 1.

Ostatnią część badania stanowiło odtworzenie probantom Nagrania 2, wraz z wypełnieniem ankiety, jak w pierwszym etapie.

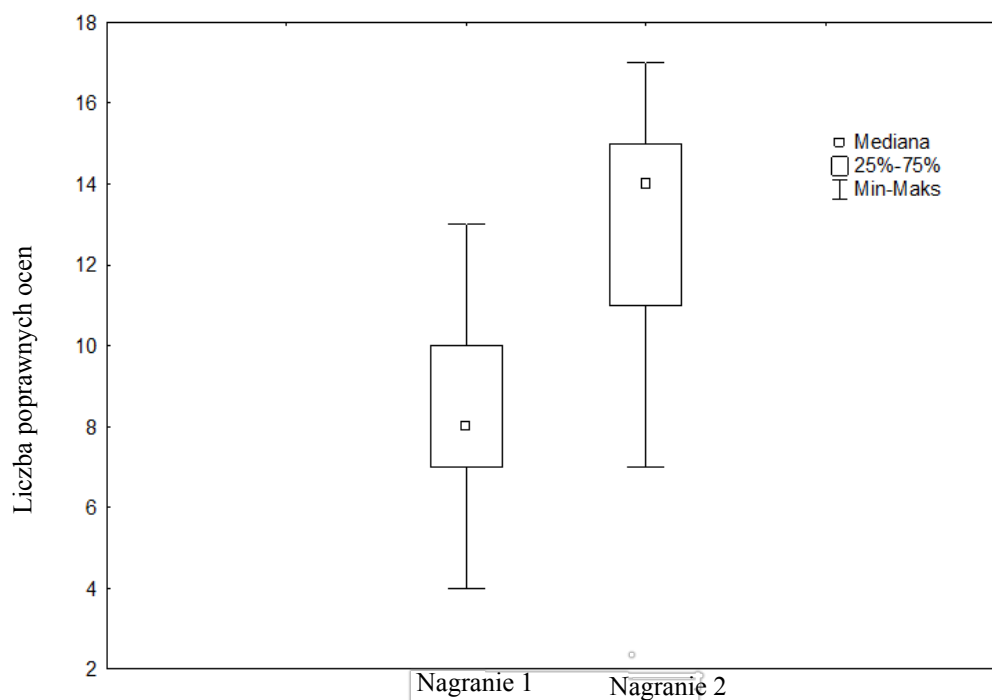
Obliczanie skuteczności wykrywania kłamstwa polegało na przyznaniu punktu za każdą odpowiedź probanta poprawnie oceniającą odpowiedź udzieloną przez osobę przedstawioną na nagraniu. W sumie możliwe było uzyskanie 21 punktów w każdym z nagrań, oceniano bowiem odpowiedzi 3 aktorów na każde z 7 pytań. Obliczono ogólną trafność ocen probantów i aktorów (czyli właściwe sklasyfikowanie kłamstwa jako kłamstwa i prawdy jako prawdy). Skuteczne wykrycie kłamstwa wymaga bowiem poprawnej klasyfikacji nie tylko odpowiedzi fałszywych jako kłamstw, ale również odpowiedzi prawdziwych jako nie-kłamstw. Z tego powodu w celu zbadania skuteczności wykrywania kłamstwa brane były pod uwagę wszystkie odpowiedzi, zarówno te stanowiące kłamstwo, jak i te zgodne z prawdą. W celu oszacowania istotności wzrostu skuteczności zastosowano test Wilcoxon dla par wiązanych na poziomie istotności $\alpha = 0,05$. Obliczeń dokonano w programie Statistica 12 (Statsoft). Ponadto, w celu zbadania zróżnicowania trafności ocen obliczono dla nich współczynnik zmienności.

Wyniki

Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród aktorów nie wykazały istotnych różnic w skuteczności wykrywania kłamstwa w obydwu nagraniach – skuteczność ta wynosiła 62% dla Nagrania 1 i 64% dla Nagrania 2.

Probandci uzyskali średnią skuteczność wykrywania kłamstwa na poziomie 40% dla Nagrania 1 i 62 % dla Nagrania 2. W przypadku Nagrania 2 skuteczność ta była statystycznie istotnie wyższa ($z = 2,59$; $p = 0,0096$; Ryc. 1). Szkolenie było jedynym czynnikiem istotnie odróżniającym obydwie sytuacje badania (co wykazano poprzez ankietę przeprowadzoną wśród samych aktorów), zatem wzrost skuteczności wykrywania kłamstwa należy przypisać szkoleniu przeprowadzonym po Nagraniu 1.

Wyniki ankiety przeprowadzonej po każdym nagraniu wykazały duże zróżnicowanie między probantami przy przeciętnej zmienności trafności ocen (Ryc. 1, Tab. 1).

Ryc. 1 Porównanie wyników osiągniętych przez probantów w obydwu nagraniach.

Nr probanta	Liczba poprawnych odpowiedzi		Poprawa (%)	Skuteczność wykrywania kłamstwa	
	Nagranie 1	Nagranie 2		Nagranie 1	Nagranie 2
1	8	14	75%	38%	67%
2	7	17	143%	33%	81%
3	10	8	-20%	48%	38%
4	11	9	-18%	52%	43%
5	11	15	36%	52%	71%
6	6	7	17%	29%	33%
7	7	15	114%	33%	71%
8	5	14	180%	24%	67%
9	7	13	86%	33%	62%
10	13	13	0%	62%	62%
11	9	11	22%	43%	52%
12	4	17	325%	19%	81%
13	10	16	60%	48%	76%
Średnia	8,3	13	78%	40%	62%
Zakres	4-13	7-17	-20% - 325%	19-62%	33-81%
Współczynnik zmienności	32%	26%	122%	32%	26%

Tab. 1 Skuteczność wykrywania kłamstwa przez poszczególnych probantów

Dyskusja wyników

Celem badania było sprawdzenie, czy i w jakim stopniu szkolenie dotyczące werbalnych i niewerbalnych symptomów kłamstwa poprawia skuteczność jego wykrywania. Zgodnie z oczekiwaniami, w większości przypadków szkolenie takie przyczyniło się w sposób znaczący do poprawy skuteczności wykrywania kłamstwa. Należałoby w przyszłości przeprowadzić podobne badania na większej grupie osób, również z innych środowisk. Obecne wyniki przemawiają za tezą, że szkolenie wyraźnie poprawia skuteczność wykrywania kłamstwa przez studentów – skuteczność ta wzrosła średnio o 22%. Ponadto, dotychczasowe badania w tym zakresie^{22,23,24} wykazały wzrost skuteczności wykrywania kłamstwa w wyniku szkolenia o ok.

²² deTurck M.A., Training observers to detect spontaneous deception: effects of gender, *Communication Reports*, 4, 1991, 81-89.

²³ eTurck M.A., Harszlak J.J., Bodhorn D.J., Texter L.A., The effects of training social perceivers to detect deception from behavioral cues, *Communication Quarterly*, 38, 1990, 189-199.

²⁴ Vrij A., Graham S., Individual differences between liars and the ability to detect lies, *Expert Evidence: The International Digest of Human Behaviour Science and Law*, 5, 1997, 144-148.

9-15%, przy skuteczności początkowej rzędu 42-55%, czyli wyższej niż w niniejszych badaniach (studenci początkowo wykrywali ok. 40 % kłamstwa). Szkolenie przeprowadzone dla policjantów^{25,26,27} powoduje zazwyczaj obniżenie skuteczności wykrywania kłamstwa. Wskazane jest więc, aby szkolenia były prowadzone wyłącznie dla nie-profesjonalistów.

Należy podkreślić, że probanci w trakcie szkolenia mieli okazję poznać behawioralne symptomy kłamstwa aktorów, których odpowiedzi były poddawane ocenie w ankiecie. Stanowi to pewnego rodzaju ograniczenie, bowiem przypuszczać można, że probanci poradziłoby sobie gorzej z oceną zachowania osób innych niż aktorzy. Ograniczenie to nie stanowi jednak wady eksperymentu – podczas przesłuchania w procesie karnym w celu sprawdzenia szczerości wypowiedzi osoby przesłuchiwanej korzysta się z pytań kontrolnych, dotyczących informacji znanych przesłuchującemu. Umożliwia to, podobnie jak podczas eksperymentu, poznanie behawioralnych symptomów kłamstwa u osoby przesłuchiwanej.

Zastanawiający jest fakt wystąpienia tak dużych różnic w obrębie dość jednorodnej grupy probantów. Przyczyn może być kilka – po pierwsze, największe znaczenie miały zapewne różnice międzyosobnicze. Nie wszyscy bowiem mają talent do wykrywania kłamstwa (m.in. odpowiednią spostrzegawczość), podobnie jak nie wszyscy z taką samą intensywnością potrafią zarejestrować podawane im podczas szkolenia informacje, a następnie wykorzystać je w praktyce do oceny wykrywania kłamstwa. Po wtóre, nie można wymagać, by każdy z dobrowolnie przybyłych probantów był idealnie skupiony, zarówno podczas odtwarzania nagrań, jak i podczas szkolenia. Wreszcie, należy założyć, że także nastawienie osobiste do przeprowadzanego eksperymentu, a także do osób przedstawionych na nagraniu, czy też osoby przeprowadzającej badanie mogło wpływać na skuteczność wykrywania kłamstwa przez probantów.

Jeśli chodzi o początkowy (przed szkoleniem), jak i końcowy wynik badania, to są one zadowalające – rezultaty szkolenia są nawet lepsze od zazwyczaj w tym zakresie osiągniętych (wzrost skuteczności wykrywania kłamstwa przekroczył bowiem 15%). Nie można zapomnieć, że tak dobry rezultat uzyskano dzięki umożliwieniu probantom poznania behawioralnych symptomów kłamstwa osób, których przesłuchanie podlegało ocenie. Należy przypuszczać, że w przypadku oceniania szczerości innych osób, poprawa nie byłaby tak znacząca.

Eksperyment wskazuje również, że konieczne są dalsze badania odnośnie skuteczności szkolenia wraz z upływem czasu – należy zbadać, czy przyswojona podczas szkolenia wiedza odnośnie symptomów kłamstwa będzie miała długoterminowy wpływ na skuteczność wykrywania kłamstwa, czy też ulegnie zapomnieniu. Ponadto, należałoby również przeprowadzić badania na większej grupie probantów wraz z wykorzystaniem większej liczby nagrań – tak, aby umożliwić probantom lepsze wykorzystanie nabytej wiedzy w praktyce.

Tym niemniej, wyniki badania są dość obiecujące – udowadniają bowiem, że przeszkolenie nie-profesjonalistów może dać znacznie lepsze rezultaty, niż szkolenie osób profesjonalnie zajmujących się wykrywaniem kłamstwa. Daje to nadzieję na wykorzystanie w przyszłości nieinstrumentalnych metod wykrywania kłamstwa również w procesie karnym, co mogłoby się przyczynić zarówno do polepszenia wykrywalności przestępstw, jak i do wymierzania adekwatnych kar i środków karnych.

---

²⁵ Köhnken G., Training police officers to detect deceptive eyewitness statements. Does it work?, *Social Behaviour*, 2, 1987, 1-17.

²⁶ Vrij A., The impact of information and setting on detection of deception by police detectives, *Journal of Nonverbal Behavior*, 18, 1994, 117-137.

²⁷ Vrij A., Graham S., Individual differences between liars and the ability to detect lies, *Expert Evidence: The International Digest of Human Behaviour Science and Law*, 5, 1997, 144-148.

Ograniczenia badania

Powyższe badania mają również pewne ograniczenia. Do takich należy mała próba badawcza. Należy jednak wskazać, że probanci reprezentowali populację studentów Wydziału (byli studentami różnych lat studiów). Dodatkowo, każdy z nich oglądał kilka nagrań, dzięki czemu możliwe było przeprowadzenie badań. Ponadto, w wyniku eksperymentu udało się zaobserwować istotne statystycznie efekty przeprowadzonego szkolenie (pomimo niewielkiej liczby probantów).

Kolejnym ograniczeniem jest użycie w drugim etapie szkolenia nagrań, w których występowały aktorzy z pierwszego nagrania. Nie można przez to wykluczyć, że probanci nauczyli się rozpoznawać zachowania owych osób, a nie potrafiliby wykryć kłamstwa u osób zupełnie im obcych. Jest to jednak powodem, dla którego w przyszłości należałoby przeprowadzić badania z większą liczbą nagrań, w których wystąpiłaby większa liczba aktorów. Należy też podkreślić, że w toku przesłuchania policyjnego (czy też sądowego), organ przesłuchujący również dokonuje weryfikacji prawdziwości wypowiedzi osoby przesłuchiwanej, zadając pytania kontrolne, na które znana jest już odpowiedź, co umożliwia poznanie zachowania osoby przesłuchiwanej, podobnie jak miało to miejsce w przeprowadzonym badaniu. Na koniec należy dodać, że mimo iż samo szkolenie trwało ok. 30 minut, na prezentację zachowań werbalnych i niewerbalnych świadczących w Nagraniu 1 o kłamstwie u aktorów przeznaczono jedynie ok. 7 minut, przez co trudno dowieść, że probanci wykrywali skutecznie kłamstwo jedynie dlatego, że nauczyli się zachowania owych konkretnych aktorów.

Niniejszy artykuł nie mógłby powstać bez pomocy osób, które zgodziły się wziąć udział w badaniu, dlatego też autorka chciałaby podziękować studentom Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, którzy sprawdzili swoje zdolności wykrywania kłamstwa jako probanci, a także tym, którzy wystąpili w nagraniach. Artykuł sprawozdaje wyniki badań realizowanych przez autorkę w celu spełnienia wymagań do uzyskania tytułu magistra. Pracę magisterską autorka przygotowała w Pracowni Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu pod kierownictwem prof. Szymona Matuszewskiego.

Bibliografia

- deTurck M.A., Training observers to detect spontaneous deception: effects of gender, *Communication Reports*, 4, 1991, 81-89.
- deTurck M.A., Harszlak J.J., Bodhorn D.J., Texter L.A., The effects of training social perceivers to detect deception from behavioral cues, *Communication Quarterly*, 38, 1990, 189-199.
- Ekman P., Mistakes When Deceiving, *Annals of the New York Academy of Sciences*, Vol. 364, 1981, 269-278.
- Ekman P., Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2013.
- Ekman P., Hager J.C., Friesen W. V., The Symmetry of Emotional and Deliberate Facial Actions, *Psychophysiology*, 18/2, 1981, 101-106.
- Grzegorzczak T. H., Komentarz do art. 199(a). Zgoda osoby badanej na przeprowadzenie badań poligraficznych. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*, LEX, 2014.
- Haggard E. A., Isaacs K. S., Micromomentary facial expressions as indicators of ego mechanisms in psychotherapy [w:] *Methods of Research in Psychotherapy*, 1966, 154-165.

- Köhnken G., Training police officers to detect deceptive eyewitness statements. Does it work?, *Social Behaviour*, 2, 1987, 1-17.
- Paprzycki L. K. (red.), Komentarz do art. 199(a) [w:] Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego, LEX, 2015.
- Ulatowska J., Wiedza o wskaźnikach kłamstwa – w poszukiwaniu czynników, które na nią wpływają, *Problems of Forensic Sciences*, Vol. LXXX, 2009, 411-428.
- Vrij A., The impact of information and setting on detection of deception by police detectives, *Journal of Nonverbal Behavior*, 18, 1994, 117-137.
- Vrij A., *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities*, John Wiley and Sons, Chichester 2008.
- Vrij. A., Wykrywanie kłamstw i oszukiwania. Psychologia kłamania i konsekwencje dla praktyki zawodowej, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2009.
- Vrij A., Graham S., Individual differences between liars and the ability to detect lies, *Expert Evidence: The International Digest of Human Behaviour Science and Law*, 5, 1997, 144-148.
- Vrij A., Mann S., Telling and Detecting Lies in a High-stake Situation. The Case of a Convicted Murderer, *Applied Cognitive Psychology*, 15, 2001, 187-203.
- Widacki J. i in., Werbalne i niewerbalne symptomy kłamstwa w oczach policjantów i psychologów, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* Nr 7 (4) 2012, s. 19-31.